



Конвенција за Правата на Лицата со Попреченост

29 октомври 2018
Оригинал: Англиски

Комитет за правата на лицата со попреченост

Заклучни согледувања на иницијалниот извештај на Република Македонија¹

I. Вовед

1. Комитетот го разгледа иницијалниот извештај на Република Македонија (CRPD/C/MKD/1 и Corr.1) на својот 415-ти и 416-ти состанок (види CPRD/C/SR.415 И 416), одржан на 10-ти и 11-ти септември 2018, и ги усвои следните заклучни согледувања на својот 426-ти состанок, одржан на 18-ти септември 2018.
2. Комитетот го поздравува иницијалниот извештај на Република Македонија, кој се подготви во согласност со насоките на известување на Комитетот, и ѝ се заблагодарува на државата - членка за одговорите во писмена форма (CPRD/C/MKD/Q/1/Add.1) на списокот на прашања подготвени од Комитетот.
3. Комитетот го цени конструктивниот дијалог одржан во текот на разгледувањето на извештајот и ја пофалува државата - членка за силата на својата делегација, предводена од посебниот советник во Кабинетот на Министерот за труд и социјална на Република Македонија.

II. Позитивни аспекти

4. Комитетот ја пофалува државата - членка за:
 - (а) Усогласување на нејзините национални механизми со Членот 33 од Конвенцијата;
 - (б) Обновената забрана за институционализација на децата и заложбата за ставање крај на сместувањето на деца под 3-годишна возраст во институциите;
 - (в) Усвојување на итни мерки за подобрување на состојбата во Специјалниот Завод во Демир Капија и процесот на развивање на нова стратегија за деинституционализација - како прв чекор Усогласување на антидискриминаторските политики;

¹ Усвоено од страна на Комитетот на својата 20-та седница (27 август- 21 септември 2018)

(г) Формирање на Национално координативно тело за спроведување на Конвенцијата за правата на лицата со попреченост;

(д) Изразено противење со нацрт дополнителниот Протокол кон Конвенцијата на Советот на Европа за заштита на човековите права и достоинството на човековото битие, во врска со примената на биологијата и медицината: Конвенција за човекови права и биомедицина, и за повторно потврдување на принципите и правата на лицата со попреченост на меѓународни и регионални нивоа, како што е зацртано во Конвенцијата.

III. Главни области за загриженост и препораки

A. Општи начела и обврски (членови 1-4)

5. Комитетот е загрижен околу:

(а) Недостатокот од усогласување на националната легислатива, политика и програми со Конвенцијата и постоењето на медицински модел на попреченост;

(б) Употребата на различни проценки за попреченоста и дефиниции во правната рамка на државата - членка, кои не се во согласност со пристапот кон попреченоста базиран на човековите права, како на пример, во Законот за спречување и заштита од дискриминација (LPPD);

(в) Недостатокот од јасни планови, временски рамки или буџети за да се осигура имплементацијата на правата на лица со попреченост во консултација со организациите на лицата со попреченост.

6. Комитетот препорачува на државата-членка:

(а) Ревизија и обезбедување на согласност со и усогласување на нејзината легислатива и политики со Конвенцијата;

(б) Да се отстранат навредливи термини кои се однесуваат на попреченоста и да се обезбеди почит кон достоинството на сите лица со попреченост;

(в) Да се обезбеди метод за проценка на попреченост кој целосно го вклучува пристапот базиран на човекови права и го користи пристапот на човекови права за, меѓу другото:

- Вклучување на организациите на лица со попреченост во креирање на проценката на попреченост;
- Ангажирање на лица со попреченост во генерирање на информацијата врз основа на која се направени проценките;

- Елиминирање на многубројните проценки, со цел да се намали товарот на кандидатите;
- Информацијата за условите/барањата за проценка да се направи достапна и лесна за користење за корисникот.
- Честа ревизија на методите за проценка.

(г) Да се осигура дека организациите на лица со попреченост се значително вклучени во креирање, оценување на закони, политики, акциски планови, временски рамки и буџети и дека нивните мислења ќе се земат во предвид пред усвојување на одлуки кои се однесуваат на нив.

Б. СПЕЦИФИЧНИ ПРАВА (членови 5-30)

Еднаквост и недискриминација (член 5)

7. Комитетот е загрижен дека:

(а) Член 9 од Уставот на државата- членка не ја споменува попреченоста како основа за дискриминација;

(б) Нема казни во националните закони, и за јавните и за приватните институции или индивидуи кои дискриминираат лица поради нивната попреченост и недостаток на ефективни правни средства против дискриминација;

(в) Обуките за недискриминација и разумно прилагодување не се редовно обезбедени за јавните и приватните чинители.

8. Комитетот и препорачува на државата- членка:

(а) Ревидирање на цела легислатива со цел да се вметнат сите форми на дискриминација поради попреченост, вклучувајќи дискриминација по повеќе основи;

(б) Воведување на мерки да се обезбеди оштета, вклучувајќи надомест, за лица кои се соочиле со дискриминација поради попреченост и санкционирање на сторителите;

(в) Редовна обука на јавни и приватни чинители за недискриминација и разумно прилагодување за лицата со попреченост, а која ќе се фокусира на пристапот кон попреченоста базиран на човековите права, наместо преку традиционалниот медицински и милосрден пристап.

9. Комитетот е загрижен дека Националната стратегија за еднакви права на лица со попреченост 2010-2018 не е целосно имплементирана, особено во делот на сервисите за поддршка кои се неопходни во обезбедување на независно живеење на лицата со попреченост.

10. Комитетот препорачува новата Национална стратегија за еднакви права за лица со попреченост да обезбеди доволно ресурси за нејзината имплементација, особено за сервисите за поддршка кои се неопходни во обезбедување на независно живеење на лицата со попреченост.

Жени со попреченост (член 6)

11. Комитетот е загрижен дека:

(а) Постоечката легислатива не содржи специфични мерки за жените и девојчињата со попреченост, особено Законот за спречување и заштита од дискриминација и Законот за еднакви можности на жените и мажите - и како резултат, жените и девојчињата со попреченост се соочуваат со дискриминација по повеќе основи и исклучување од сите области на живеењето;

(б) Националните родови политики и програми не го вклучуваат прашањето за попреченоста;

(в) Има недостаток од посебни мерки да се заштитат жените и девојчињата со попреченост од родово базирано насилство, особено оние со психолошки попречености и/или интелектуална попреченост;

(г) Има слаб пристап до редовните сервиси и разумно прилагодување за жените и девојчињата со попреченост, особено оние со психосоцијална попреченост и/или интелектуална попреченост.

12. Во согласност со општиот коментар бр. 3 (2016) за жени и девојчиња со попреченост и во однос на целите 5.1, 5.2 и 5.5 од Целите за Одржлив Развој, Комитетот препорачува државата-членка да ги засили мерките за справување со дискриминација по повеќе основи против жените и девојчињата со попреченост и, особено:

(а) Да воведат посебни мерки за жените и девојчињата со попреченост во постоечката легислатива, да се вклучат нивните права во родовите политики и програми и да се промовираат афирмативни дејствија, со цел унапредување на правата на жените и девојчињата со попреченост;

(б) Да имплементира ефективни законски, политички и практични мерки со цел справување со родово базирано насилство врз жените и девојчињата со попреченост; спречување и водење истрага за кршењето на нивните човекови права и гонење и казнување на одговорните; и да осигура дека тие кои се погодени имаат пристап до директна заштита и достапни услуги за поддршка, вклучувајќи разумно прилагодување на редовните услуги и заштитните установи.

(в) Да ги преземе сите неопходни мерки за зголемување на пристапот до редовните сервиси и разумно прилагодување за сите жени и девојчиња со попреченост, да се осигура вклученост на организации на жени и девојчиња со попреченост во развојот, имплементацијата и следењето на таквите сервиси.

Деца со попреченост (член 7)

13. Комитетот е загрижен околу:

(а) Недостатокот од специфично законодавство во однос на правата на децата со попреченост во државата-членка;

(б) Недостатокот од криминализација на насилството против децата со попреченост, вклучувајќи телесно казнување и сексуално насилство, во сите опкружувања;

(в) Истекот на Националната стратегија за еднаквост и недискриминација 2005-2015 и невклучување на правата на деца со попреченост, вклучувајќи го начелото - во најдобар интерес за детето во националните политики, планови и програми за деца;

(г) Застапената стигма, дискриминација и штетните стереотипи против децата со попреченост, и долготрајниот пристап кон изолација и институционализација;

(д) Недостаток од рана помош и обезбедување на сервиси за независно живеење;

(е) Недостаток од механизми да се обезбеди учество на децата со попреченост во процесите на одлучување кои влијаат на нивниот живот, особено недостатокот на механизми за да се осигура правото на децата со попреченост да се земе нивното мислење во предвид за прашања кои се однесуваат на нив и нивните семејства, вклучувајќи учество во сите механизми за заштита.

14. Комитетот препорачува државата-членка:

(а) Да усвои посебна легислатива во однос на правата на деца со попреченост;

(б) Да го криминализира насилството против децата со попреченост, вклучувајќи физичко казнување и сексуално насилство, во сите опкружувања и усвои и имплементира мерки за санкционирање на сторителите;

(в) Да усвои нова Национална стратегија за еднаквост и недискриминација која би обезбедила посебни мерки за заштита на правата на децата со попреченост, базирани на пол, возраст, род и етничка припадност;

(г) Да ги вклучи правата на децата со попреченост, вклучувајќи го начелото во најдобар интерес за детето во националните политики, планови, програми и рамки на усогласеност, кои се однесуваат на децата и младите луѓе општо;

(д) Да усвои мерки за решавање на стигмата, дискриминацијата и штетните стереотипи против децата со попреченост;

(е) Да обезбеди континуирана поддршка за детето од рана помош до независно живеење;

(ж) Да промовира сеопфатни стратегии и механизми за целосно учество во консултации, процеси на одлучување и развој на политики преку репрезентативни организации, да се промовира соодветен избор на сервиси кои најдобро одговараат на потребите на детето, земајќи ги во предвид способностите на детето кои се развиваат.

Подигнување на свеста (член 8)

15. Комитетот е загрижен околу:

(а) Недостатокот на национална политика и стратегија за подигнување на свеста за попреченоста и недостаток на напори за спречување и борба против стереотипите за попреченоста и дискриминацијата по основ на оштетување;

(б) Ad-hoc активности за кампањи за подигнување на свеста кои се фокусираат на оштетувањето наместо на правата и го зајакнуваат милосрдниот пристап кон попреченоста.

16. **Комитетот препорачува државата- членка:**

(а) **Да усвои национална политика и стратегија за подигнување на свеста за попреченоста со цел спречување и борба против дискриминацијата која ја доживеале лицата со попреченост, преку учество на лица со попреченост, насочено кон борба против стигмата и стереотипите;**

(б) **Да развива континуирани кампањи за Конвенцијата во јавниот и приватниот сектор и меѓу лицата со попреченост и нивните репрезентативни организации.**

Пристапност (член 9)

17. **Комитетот забележува дека легислативата на државата- членка обезбедува систематизиран и сеопфатен приод до правото на физички пристап. Меѓутоа Комитетот е загрижен дека:**

(а) **Нема специфични и ефективни мерки и санкции за имплементацијата на легислативата која обезбедува пристап до просторната околина и информатички, комуникациски и технолошки системи;**

(б) **Пристапот до објекти, транспортни услуги и јавни институции и останати услуги надвор од главниот град е недоволен, има и недостаток од примена на сите меѓународни стандарди за пристапност на меѓународниот аеродром;**

(в) **Нивото на соработка помеѓу владините институции и агенции со организациите на лица со попреченост во однос на имплементацијата и евалуацијата на стандардите за пристапност е минимална;**

(г) **Легислативата на државата- членка не обезбедува систематски ниту целосен пристап кон пристапноста до информации и комуникација, вклучително и информатички и комуникациски технологии и системи.**

18. **Во поглед на член 9 од Конвенцијата и општиот коментар бр. 2 (2014), Комитетот препорачува државата- членка, во своите напори да ја оствари целта 9 и целите 11.2 и 11.17 од Целите за Одржлив развој:**

(а) **Да ја разгледа својата легислатива со цел да обезбеди задолжителна примена на стандардите за пристапност во сите области, особено за објекти, транспортни услуги, други простории и услуги отворени за јавноста, и информатички и комуникациски технологии и системи, и да воведува строги санкции за оние кои нема да ги применат;**

(б) Да ги примени стандардите за пристапност како услов во сите јавни набавки на услуги и градби и да ја следи имплементацијата;

(в) Да осигура дека пристапот до зградите, транспортот, информациските и комуникациските технологии и системи и другите објекти и услуги отворени за јавноста и јавните институции и услуги е достапен на целата територија на државата – членка;

(г) Да го забрза усвојувањето на сеопфатниот национален акциски план за имплементирање на стандардите за пристапност во блиска консултација со организациите на лица со попреченост, со јасно дефинирани временски рамки, одредници за следење и евалуација.

Ситуации на ризични и хуманитарни итни случаи

19. Комитетот е загрижен околу недостаток на инкорпорирање на попреченоста или пристапноста и поддршка на луѓето со попреченост во Дирекцијата за национална заштита и спасување, и недостаток на број за итни ситуации во пристапен формат, пристапна опрема и обезбедување на обука за итни случаи и спасување за лицата со попреченост.

20. Комитетот препорачува државата- членка:

(а) Да го ревидира своето законодавство, политики и насоки со цел да осигура дека управувањето со намалување на ризик од катастрофи и хуманитарна помош е достапно и ги вклучува лицата со попреченост;

(б) Да обезбеди број за итни ситуации во пристапен формат, опрема и обуки за итни случаи и спасување за лицата со попреченост.

Еднакво признавање пред законот (член 12)

21. Комитетот е загрижен дека законите во државата- членка го лишува или го ограничува правниот капацитет на лицата со попреченост, особено постоечкиот систем на старателство, со рестрикции во носењето на одлуки и правото на избор.

22. Комитетот препорачува државата- членка:

(а) Да ги укине сите дискриминаторни одредби кои дозволуваат лишување на правниот капацитет врз основа на оштетувањето и да развие и да ги замени со механизми за поддршка при носење одлуки кои ги почитуваат автономијата, волјата и преференциите на засегнатото лице;

(б) Да спроведе активности за градење капацитети на јавните службеници за правото на еднакво признавање пред законот на лицата со попреченост и правото на поддржано носење одлуки.

Пристап до правда (член 13)

23. Комитетот е загрижен околу:

(а) Недостаток на доследност во законите во однос на пристап до правда за лицата со попреченост и недостаток на легислатива за дела од омраза поврзани со попреченоста;

(б) Недостаток на пристапност до судскиот систем поради недостаток на знаење за прашањето на попреченоста во судскиот сектор, недостаток на соодветни прилагодувања на процедурите, информации во пристапни формати и пристапност до просториите на судството;

(в) Бирократските рестрикции за бесплатна правна помош во согласност со сегашниот Закон за бесплатна правна помош.

24. **Комитетот препорачува државата- членка:**

(а) Да преземе мерки за усогласување на законите со кои ќе бара од судовите да ги олеснат судските процедури и прилагодување на процедурите за лицата со попреченост и да ги прошири тие мерки до полицијата и услугите на прогон; ефективно да се применува начелото на прилагодување на процедурите врз основа на член 27 од Законот за правата на лицата со попреченост (2016);

(б) Да преземе мерки да се измени кривичниот закон, со цел злоделата врз лицата со попреченост да се препознаваат како дела од омраза;

(в) Да усвои мерки за да се осигура дека сите лица со попреченост, особено лицата со психосоцијална попреченост, лицата со интелектуална попреченост, глувите и наглувите лица, слепи лица, глуво- слепи лица, имаат пристап до правда, и дека информацијата и комуникацијата е во пристапен формат, како што е Брајовата азбука, пристапни електронски формати, тактилно препознавање, формат лесен за читање и знаковниот јазик;

(г) Да спроведе обука за службениците кои ги спроведуваат законите, за пристапот кон попреченоста базиран на човековите права;

(д) Да осигура дека пристапот до бесплатна правна помош за лица со попреченост не е ограничен во новиот предлог закон за бесплатна правна помош.

Слобода и заштита на лицето (член 14)

25. Комитетот е загрижен за правните одредби кои овозможуваат лишување од слобода и лекување без согласност и задржување на лицата со психосоцијална попреченост во здравствени институции за ментално здравје.
26. **Комитетот препорачува државата- членка, согласно насоките за член 14, да ги укине сите правни одредби кои предвидуваат недоброволно лишување од слобода по основ на нарушување и недоброволен третман на лицата со психосоцијална попреченост, понатаму, да развие сервиси за рехабилитација во заедницата, насочени кон закрепнување на овие лица.**

Слобода од експлоатација, насилство и злоупотреба (член 16)

27. Комитетот е загрижен дека Законот за спречување и заштита од семејно насилство е нејасен околу забраната за експлоатација, насилство и злоупотреба на лица со попреченост. Понатаму, засолништата за жртвите на семејно насилство, вклучувајќи ги нивните услуги, не се пристапни за лицата со попреченост.
28. **Комитетот препорачува државата- членка да преземе мерки за:**
 - (а) **Разгледување на постоечкото законодавство и политики за да се вметнат правни средства и санкции кои спречуваат секакви форми на насилство, злоупотреба и лош третман во јавните и приватните сфери против лицата со попреченост, особено жените, девојчињата и децата со психосоцијална попреченост и/или децата со интелектуална попреченост;**
 - (б) **Обука на персоналот и работниците во засолништата за пристапот кон попреченоста базиран на човековите права;**
 - (в) **Да осигура дека засолништата за жртвите на насилство и нивните услуги се достапни за лицата со попреченост;**
 - (г) **Спроведување на истрага за сите наводи за насилство и злоупотреба на лица со попреченост, особено оние со психосоцијална попреченост и/или интелектуална попреченост, и сомнителни причини за смрт на корисниците во институциите.**

Заштита на интегритетот на личноста (член 17)

29. Комитетот изразува загриженост дека правен заштитник може да одобри здравствени интервенции, вклучувајќи абортус и стерилизација, без слободна и информирана согласност од лицето со попреченост.

30. **Комитетот бара од државата- членка да усвои ефективни мерки со цел да обезбеди почит кон правото да се осигура слободна, информирана и претходна согласност од лицето со попреченост за здравствен третман, вклучувајќи стерилизација и абортус, и да обезбеди ефикасни механизми за поддршка при носење на одлуки.**

Самостојно живеење и вклученост во заедницата (член 19)

31. Комитетот изразува загриженост за:

(а) Слабоста на процесот на деинституционализација и акцентот кој се дава на повторното сместување на лицата со попреченост во мали групни домови наместо во услови за самостојно живеење;

(б) Недостатокот од сервиси и обезбедување на персонална асистенција за промовирање самостојно живеење на лицата со попреченост;

(в) Државата- членка се уште троши повеќе средства за институции отколку за сервиси во заедницата;

(г) Дискриминација по основ на возраст во пилот- програмата за персонална асистенција.

32. **Во однос на општиот коментар на Комитетот бр. 5 (2017) за Самостојно живеење и да се биде вклучен во заедницата, Комитетот препорачува државата- членка:**

(а) **Да обезбеди соодветни човечки, финансиски и технички ресурси за целосна имплементација на деинституционализацијата, особено за имплементација на транзицијата кон услови за самостојно живеење;**

(б) **Да додели доволно ресурси да се обезбеди персонална асистенција и да осигура дека услугите во заедницата се достапни, пристапни, по пристапни цени, приспособени и со квалитет, со цел да овозможи лицата со попреченост да го практикуваат своето право да живеат независно и да бидат вклучени во заедницата;**

(в) **Да ги усвои мерките потребни да се осигура дека лицата со попреченост имаат законско право на доволен личен буџет за независно живеење, кое ги зема во**

предвид дополнителните трошоци кои се однесуваат на попреченоста и, да пренасочи ресурси од институционализација за сервиси во заедницата;

(г) Да усвои мерки за обезбедување персонална асистенција за лицата со попреченост без разлика на возраста.

Лична мобилност (член 20)

33. Комитетот ги забележува напорите кои ги вложува државата- членка да промовира пристап до помагала за лица со попреченост. Меѓутоа, Комитетот е загрижен околу трошокот за партиципација за ортопедски и други помагала за мобилност што ги прави недостапни за лица со попреченост.

34. Комитетот препорачува државата- членка да усвои мерки со цел да обезбеди помагала за мобилност и асистивни уреди, вклучувајќи асистивни технологии, по пристапни цени за лица со попреченост.

Слобода на изразување и мислење, и пристап до информации (член 21)

35. Комитетот е загрижен околу ограничените информации од јавен карактер пристапни за лицата со попреченост, вклучувајќи превод на знаковен јазик, тактилното препознавање, Брајова азбука и во формат лесни за читање и други алтернативни форми за комуникација, и во јавните и во приватните медиуми. Комитетот е исто така загрижен околу недостатокот на стандардизација, препознавање и спроведување на знаковниот јазик како официјален јазик.

36. Комитетот препорачува државата- членка:

(а) Да размисли за усвојување на закон за право на пристап до информации и да се отстрани било какво ограничување кое ги спречува лицата со попреченост слободно да бараат, примаат и пренесуваат информации и идеи на еднаква основа со другите, и да осигури дека сопствениците и дизајнерите на веб страните ќе ги направат своите веб страни пристапни за лица со попреченост, особено за слепите и слабовидите лица;

(б) Да усвои конкретни правни мерки и мерки на имплементација за да се стандардизира, препознае и користи знаковниот јазик како официјален јазик и да се предава во училиштата; да се оформи група на квалификувани толкувачи на знаковниот јазик, учители со вештини за тактилно препознавање, Брајова азбука и вештини за приспособување на текстови во формат лесен за читање, и да се обезбеди дека телевизиските станици даваат вести и програми во пристапни формати, особено за глувите лица, глуво- слепи лица и наглувите лица.

Почитување на домот и семејството (член 23)

37. Комитетот е загрижен околу правните одредби во Законот за семејство што ги дискриминираат лицата со психосоцијална попреченост и/или лица со интелектуална попреченост да склопат брак и да формираат семејство. Понатаму, Комитетот е загрижен за одредбите во претходно споменатиот закон кој бара лицето со интелектуална попреченост и/или лице со психосоцијална попреченост да биде сертифицирано како “лице кое поседува знаење и разбира,,.

38. **Комитетот препорачува државата- членка:**

(а) **Да го разгледа Законот за семејство за да осигура дека лицата со попреченост може да ги практикуваат нивните права кои се однесуваат на брак, семејство и врски на еднаква основа со другите и на основа на нивна слободна и информирани согласност;**

(б) **Да усвои мерки за промовирање на соодветна правна заштита и обука на судски и социјални работници за да се осигура дека лицата со попреченост не се дискриминирани за време на правни и административни процеси во однос на нивните сексуални и репродуктивни права, право за формирање на семејство и старателство над нивните деца.**

Образование (член 24)

39. Комитетот е загрижен дека Законот за заштита на децата и Законот за основно образование сè уште дозволуваат сегрегација на ученици со попреченост и дека постојат сегрегирани образовни средини, особено за учениците со интелектуална попреченост.

Понатаму, Комитетот е загрижен дека не постои сеопфатна стратегија насочена кон инклузивен образовен систем со фиксни рокови и резултати и распределба на соодветни финансиски, човечки и технички ресурси, особено за учениците со интелектуална попреченост.

40. **Во согласност со општиот коментар на Комитетот бр. 4 (од 2016) за правото на инклузивно образование и целите 4.5 и 4.8 од Целите за одржлив развој, Комитетот препорачува државата членка:**

(а) **да го ревидира Законот за заштита на децата и Законот за основно образование - јасно да промовираат инклузивно образование и вклучување на**

попреченоста како основ за дискриминација, да се забрани одбивање на разумно прилагодување, како форма на дискриминација по основ на попреченост;

(б) да донесе план за транзиција за да се обезбеди инклузивно образование на сите нивоа, вклучително и во високообразовните институции за лицата со попреченост;

(в) да обезбеди соодветна поддршка, ресурси и квалификувана обука за наставниците и помошниот персонал, за да се поттикне инклузијата, особено на учениците со интелектуална попреченост или учениците со психосоцијална попреченост и девојчиња со попреченост;

(г) да обезбеди универзална пристапност до образовните простории, вклучувајќи ги и универзитетите;

(д) Експлицитно и веднаш да спроведе забраната за исклучување на учениците со попреченост од редовните училишта врз основа на нивните оштетувања.

Здравство (член 25)

41. Комитетот е загрижен дека попреченоста во Законот за заштита на правата на пациентите не е основ за дискриминација, и е загрижен за севкупниот недостаток од пристапност на редовните здравствени услуги, особено:

(а) Ограничувања по однос на возраст за пристап до бесплатна здравствена заштита и третман, заедно со исклучоците во Законот за здравство кој дискриминира во однос на лица со попреченост;

(б) Недостаток на рамки кои гарантираат пристапност на лицата со попреченост до слободна и информирана согласност во однос на здравствени услуги;

(в) Недостаток од рана идентификација, достапност и пристапни цени за специјализирани здравствени услуги поврзани со попреченоста;

(г) Недостаток на пристапност до основните медицински продукти неопходни да се одржат што е можно најдобри животни услови;

(д) Недостаток на информации за сексуалното и репродуктивно здравје во пристапни формати за лица со попреченост, вклучувајќи жени и девојчиња и недостатокот на специјализирани услуги за девојчиња и жени со попреченост во сите делови на државата- членка;

(ѓ) Слаб пристап до здравство и недостаток на специјализирани услуги за деца со попреченост.

42. Комитетот препорачува државата- членка:

(а) да ја вклучи попреченоста како основа за дискриминација во Законот за заштита на правата на пациентите;

(б) да ги отстрани ограничувањата во возраст за пристап до бесплатно здравство и лекување, како и секакви исклучоци во Законот за здравство кој дискриминира лица со попреченост;

(в) да усвои стратегија за да обезбеди бесплатен или финансиска достапност до сите потребни здравствени услуги за лицата со попреченост, како и преку обука на здравствените работници за правата на лица со попреченост, пристапот кон попреченоста базиран на човековите права;

(г) да усвои здравствени протоколи со цел да се обезбеди правото на лицата со попреченост за бесплатна и информирана согласност за здравствени третмани;

(д) да преземе мерки да обезбеди рана идентификација, достапност и пристапност на здравствени институции и услуги, со отстранување на физички препреки до здравствените центри и обезбедување информации во пристапни формати;

(ѓ) да обезбеди споделување на информации за сексуални и репродуктивни права во соодветни формати за сите лица со попреченост, и достапноста на услуги по основ на род и возраст, и да обезбеди специјализирани услуги за лица со попреченост во сите делови на државата- членка;

(е) Брзо да усвои и спроведе нов акционен план за подобрување на здравствената грижа за децата со попреченост;

(ж) Да ја промовира достапноста на специјализирани здравствени услуги поврзани со попреченоста.

Хабилитација и рехабилитација (член 26)

43. Комитетот е загрижен околу недостатокот на соодветна легислатива во државата - членка да се обезбеди дека лицата со попреченост имаат пристап до услуги за хабилитација и рехабилитација и дека хабилитацијата и рехабилитацијата не се конкретно дефинирани во рамките на законите и прописите на државата- членка.

44. Комитетот препорачува државата- членка да ја усвои легислативата неопходна за дефинирање и обезбедување на пристап до услуги за хабилитација и рехабилитација, со тоа што ќе осигура дека истите се базирани на пристапот на човекови права и развиени со учество на организациите на лица со попреченост.

Работа и вработување (член 27)

45. Комитетот е загрижен за:

(а) Дискриминација и нееднаквост во вработување и работни услови за лицата со попреченост, посебно жени, особено оние содржани во некои прописи во Законот за државна администрација;

(б) Фактот дека Законот за работни односи не ги обврзува работодавците да обезбедат разумно прилагодување за лица со попреченост (CRPD/C/MKD/1, параграф 25);

(в) Фактот дека лицата со попреченост, јавните и приватните работодавци не се целосно свесни за правата и можностите за вработување на отворениот пазар на трудот.

46. **Комитетот препорачува државата- членка, во блиска соработка со организациите на лицата со попреченост:**

(а) **да ја ревидира и евалуира постоечката легислатива, и во јавните и приватните сектори, да ја усогласат со Конвенцијата и да преземат мерки за зголемување на стручната обука и да се усвои легислатива со ефективни правни средства и санкции во однос на дискриминација по основ на попреченост во регрутирање, унапредување и задржување на вработени;**

(б) **да преземе ефективни и афирмативни мерки да се обезбеди вработување на лица со попреченост во јавниот и приватниот сектор и да се осигура дека отворениот пазар на труд е инклузивен и пристапен, дека разумното прилагодување е достапно и дека обврската за овозможување на разумно прилагодување е експлицитно пропишано во легислативата.**

Соодветен стандард на живеење и социјална заштита (член 28)

47. Комитетот е загрижен дека Законот за социјална заштита не ја смета попреченоста како основ за дискриминација. Понатаму, бенефициите за попреченост се ограничени со возраст (на лица со попреченост кои се на возраст од 18 до 26 години не им се даваат надоместоци). Комитетот е исто така загрижен за административните и бирократски услови во однос на документација од “комисиски проценки,, со цел лицата со попреченост да имаат пристап до социјални бенефиции. Исто така, Комитетот е загрижен дека лицата со попреченост се соочуваат со предизвици за подмирување на дополнителните трошоци за попреченоста.

48. **Комитетот препорачува државата- членка:**

(а) да го разгледа Законот за социјална заштита со воведување на попреченоста во клаузурата за антидискриминација и релевантни подзаконски акти и шеми на бенефиции, со цел да гарантира соодветен стандард на живот за лицата со попреченост, преку компензации во форма на паричен додаток кои би овозможило лицата со попреченост да ги покријат трошоците поврзани со попреченоста;

(б) да ги укине одредбите за лицата со попреченост кои според возраста ги квалификува да пристапат до социјални бенефиции, да алоцира одредени парични додатоци и надоместоци за децата со попреченост; да обезбеди еднаква материјална помош за биолошките и згрижувачките семејства;

(в) да се обрне внимание на поврзаноста помеѓу член 28 од Конвенцијата и Целта за Одржлив Развој 10, таргет 10.2, да промовира економска инклузија на сите лица, без разлика на статусот попреченост.

Учество во политички и јавен живот (член 29)

49. Комитетот е загрижен за:

(а) Законите за избори го ставаат “менталниот капацитет,, како предуслов за правото да гласаат и да се кандидираат за јавна функција, со кое се оспоруваат овие права на лица со интелектуална попреченост и/или лица со психосоцијална попреченост;

(б) Непристапноста на местата за гласање и нивната околина, особено за лица со попреченост кои престојуваат во институции, и недостатокот на изборни материјали и

информации во пристапни формати како што се Брајовата азбука, тактилен, знаковниот јазик и формат лесен за читање за лицата со попреченост;

(в) Недостатокот на обука за лицата кои ги организираат изборите да ги посочат барањата/условите на лицата со попреченост на изборните места;

(г) Недостатокот на поддршка за лица со психосоцијална попреченост и лицата со интелектуална попреченост да го практикуваат нивното право за гласање на избори.

50. Комитетот препорачува државата- членка:

(а) да ги разгледа своите закони за избори со цел да се отстранат предусловите кои оневозможуваат лицата со интелектуална попреченост и/или лица со психо-социјална попреченост да го практикуваат своето право на глас и да се кандидираат;

(б) да усвојат мерки да обезбедат пристапност до избирачките места и нивното опкружување, особено за лица со попреченост кои престојуваат во институции, и обезбедување на изборни материјали и информации во пристапни формати за сите лица со попреченост;

(в) да спроведе соодветна обука за лицата кои организираат избори за правата на лицата со попреченост, во сите фази на изборниот процес да овозможат лицата со попреченост да имаат ефективно учество во изборните и политичките процеси;

(г) да обезбеди неопходна поддршка на лицата со психосоцијална попреченост и/или лицата со интелектуална попреченост со цел да го практикуваат нивното право на гласање на избори.

Учество во културниот живот, рекреација, слободни активности и спорт (член 30)

51. Комитетот е загрижен за недоволните напори на државата- членка да поддржи пристап до и учество на лица со попреченост во културните, рекреативни, слободни и спортски активности. Комитетот изразува жалење што државата- членка се уште го нема ратификувано Договорот од Маракеш за олеснување на пристапот до објавени дела за слепите лица, лица со оштетен вид и лица на друг начин попречени да користат печатени материјали.

52. Комитетот препорачува државата- членка да преземе чекори да го поддржи и охрабри учеството на лицата со попреченост, вклучувајќи ги и децата, во културни, рекреативни, слободни и спортски активности. Исто така ја охрабрува државата- членка брзо да го ратификува Договорот од Маракеш за олеснување на пристапот до објавени

дела за лица кои се слепи, лица со оштетен вид и лица на друг начин попречени да користат печатени материјали.

В. ПОСЕБНИ ОБВРСКИ (членови 31-33)

Статистика и собирање податоци (член 31)

53. Комитетот е загрижен за недостатокот на постојана и споредлива статистика за лицата со попреченост и недостаток на показатели за човекови права во податоците кои се на располагање. Комитетот е исто така загрижен до која мера показателите поврзани со попреченоста се ефективно применети во спроведувањето на Целите за Одржлив Развој.

54. Комитетот препорачува државата- членка да применува показатели за попреченоста во следењето на спроведувањето на Целите за Одржлив Развој, особено цел 17.18, и значително да ја зголеми достапноста на високо- квалитетни, навремени и сигурни податоци поделени по примања, пол, возраст, раса, етничка припадност, миграциски статус (вклучувајќи статус на барател на азил и бегалец), попреченост, географска локација и други карактеристики релевантни за националниот контекст.

Меѓународна соработка (член 32)

55. Комитетот е загрижен за недостатокот на ефективни консултации, учество и вклученост на лицата со попреченост преку нивните репрезентативни организации во меѓународни програми за соработка.

56. Комитетот препорачува државата- членка да усвои мерки да осигура ефективно учество, вклучување и консултација со лицата со попреченост преку нивните репрезентативни организации во меѓународни програми за соработка.

Национално спроведување и следење (член 33)

57. Комитетот е загрижен за недостаток на ресурси достапни за ефективно и сеопфатно следење спроведено од независна структура за следење, воспоставена во согласност со член 33 (2) од Конвенцијата, што ја ограничува дадената поддршка на организациите на лица со попреченост да учествуваат во процесот на следење.

58. Комитетот препорачува државата- членка да обезбеди доволно средства за структурите за следење и за организациите на лица со попреченост за да им овозможи да го следат спроведувањето на Конвенцијата низ државата- членка, земајќи ги во

предвид насоките за рамките на независно следење и нивното учество во работата на Комитетот (CROD/C/1/Rev.1,прилог).

IV. СЛЕДЕЊЕ

Споделување на информации

59. Комитетот ја истакнува важноста на сите препораки содржани во сегашните заклучни согледувања и би сакале да го привлечат вниманието на државата- членка околу препораките кои се содржат во параграфите 20 (пристапност) и параграф 26 (пристап до правда).

60. Комитетот препорачува државата- членка да ги пренесе сегашните заклучни согледувања на разгледување и делување до членовите на Владата и парламентот, службениците во надлежните министерства, правосудството и членови на професионални групи, како што се образовни, здравствени и правни професионалци, исто така и до локалните власти, приватниот сектор и медиумите, користејќи современи социјални комуникациски стратегии.

61. Комитетот силно ја охрабрува државата- членка да ги вклучи граѓанските организации, особено организациите на лица со попреченост, во подготовката на периодичниот извештај.

62. Комитетот бара државата- членка широко да ги сподели сегашните заклучни согледувања, вклучувајќи ги невладините организации и организациите на лица со попреченост, самите лица со попреченост и членови на нивните семејства, на националниот јазик и на јазиците на малцинствата, како и знаковниот јазик, во пристапни формати, и да бидат достапни на владината веб страна за човекови права.

Нареден периодичен извештај

63. Комитетот бара државата- членка да го поднесе својот втор, трет и четврт периодичен извештај до 29 јуни 2026 година и да вклучи во нив информација за спроведувањето на препораките кои се дел од сегашните заклучни согледувања. Комитетот исто така бара државата- членка да размисли за поднесување на горенаведените извештаи согласно упростената процедура на поднесување извештај на Комитетот, според која Комитетот подготвува список на прашања најмалку една година пред крајниот датум даден за извештајот на државата- членка. Одговорите на држава-членка на тие прашања го формираат нејзиниот извештај.